

Suomen 1325-verkosto
Anne Mäki-Rahkola
E-mail: anne.maki-rahkola@uta.fi
Toukokuu 2011

Sukupuolinäkökulma sotilaallisessa kriisinhallinnassa: haasteita ja kipupisteitä

Tämä teksti on tiivistetty esitys Suomen 1325-verkoston tukemasta Pro gradu -tutkielmastani *”Rauhanturvaajan hankala sukupuoli: Analyysi sukupuolittuneista toimijuuksista suomalaisissa rauhanturvajoukoissa”*, joka hyväksyttiin kansainvälisen politiikan opinnäytetyönä Tampereen yliopistossa toukokuussa 2011. Tutkielma kokonaisuudessaan on saatavilla kirjoittajalta tai 1325-verkostolta pdf-muodossa pyydettäessä.

Tutkielmassani tarkastelin sitä, miten sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen tavoitteet toteutuvat Suomen sotilaallisessa kriisinhallinnassa. Tutkielman lähtökohtana oli YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselma 1325 ja Suomen kansallinen 1325-toimintaohjelma vuosille 2008–2011, jossa keskeisimmät sotilaallista kriisinhallintaa koskevat tavoitteet on muotoiltu seuraavasti:

1. Suomi lisää naisten määrää ja osuutta kriisinhallinnassa ja vahvistaa naisten mahdollisuuksia toimia konfliktien ratkaisussa.
2. Suomi varmistaa, että kaikilla sotilas- ja siviilikriisinhallintatehtäviin lähtevillä, heidän kouluttajillaan sekä asiasta vastaavilla viranomaisilla on tietoa, osaamista ja kykyä tehdä yhteistyötä ihmisoikeus- ja tasa-arvokysymyksissä.
3. Sotilas- ja siviilikriisinhallintahenkilöstöllä on selkeät käytännösäännöt ja he toimivat roolimalleina.

Tarkasteluni kohdistui sotilasorganisaation mikrotasoon eli yksittäisten suomalaisten rauhanturvaajien puhetapoihin ja rauhanturvaamisen arkisiin käytäntöihin operaatioalueilla. Tutkimusmenetelmänä käytin teemahaastattelua ja haastattelin kymmentä suomalaista rauhanturvaajaa, jotka olivat palvelleet 2000-luvun aikana kansainvälisissä sotilasoperaatioissa Bosnia-Hertsegovinassa (SFOR), Kosovossa (KFOR), Libanonissa (UNIFIL), Eritreassa (UNMEE) sekä Afganistanissa (ISAF). Sotilasoperaatioiden kenttätoimijoiden, ns. suorittavan tason, tutkiminen on perusteltua sen arvioimiseksi, miten hyvin 1325-tavoitteet muuntuvat konkreettisiksi toimintatavoiksi hyvien aikeiden periaatteellisen tukemisen sijaan.

Haastattelumenetelmän etu on mahdollisuus saada syväluotaavaa ja yksityiskohtaista tietoa sotilaskulttuurin sukupuolittuneista toimintatavoista ja siitä, miten sukupuoli huomioidaan operaatioiden käytännöissä. Toisaalta haastattelu on aikaa vievä menetelmä ja tutkittavien joukko jää yksityiskohtaisen analyysin kustannuksella väistämättä pieneksi. Johtopäätöksieni tueksi olenkin suhteuttanut tutkimustuloksiani muihin tuoreisiin tutkimuksiin naisista sotilasorganisaatioissa (mm. Helena Carreiras, Annica Kronsell), suomalaisten sotilastoimijoiden

gender-koulutuksesta (Sirkku Terävä) sekä haastatteluihin ja etnografiaan perustuviin tutkimuksiin suomalaisesta kriisinhallinnasta (mm. Pirjo Jukarainen & Sirkku Terävä, Johanna Valenius).

Naiset sotilaallisessa kriisinhallinnassa

Yksi Suomen keskeisimmistä 1325-tavoitteista on ollut naisten määrän ja osuuden kasvattaminen sotilasoperaatioiden henkilöstössä. Koska vapaaehtoinen asepalvelus on naisille rauhanturvapalveluksen edellytys, naisten määrän lisääminen on sidoksissa sotilaskoulutuksen suorittaneiden naisten määrään. Konkreettisia toimia naisten määrän lisäämiseksi on kuitenkin toistaiseksi vähän: Puolustusvoimien naisille suunnattua rekrytointikampanjaa voidaan pitää yrityksenä muuttaa vallitsevaa tilannetta naisten ja miesten henkilöstötasapainossa, mutta esimerkiksi sukupuolikiintiöihin rekrytoinnissa naisten määrän lisäämisen keinona suhtaudutaan kielteisesti. Sotilasorganisaation sisäinen työnjako on myös vahvasti sukupuolittunutta kansainvälisissä operaatioissa: naisrauhanturvaajia on huomattavasti enemmän esimerkiksi lääkinnässä, huoltojoukoissa tai esikuntatehtävissä kuin operaatioiden kenttätehtävissä.

Feministisessä tutkimuksessa esitetään eriäviä näkemyksiä siitä, onko naisten määrän lisääminen sotilaallisissa operaatioissa liian mekaaninen ratkaisu sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen kokonaisuuden näkökulmasta. Muuttaako naisten osallistuminen todella sotilasorganisaation perinteisiin sukupuolistereotyyppisiin nojaavaa toimintakulttuurista? Haastatteluissani suomalaiset rauhanturvaajat – sekä miehet että naiset – tukeutuivat usein tavanomaisiin puhetapoihin, joilla on vuosikymmenten ajan oikeutettu naisten ulossulkemista sotilastehtävistä. Rauhanturvaajanaisten kohdalla vedotaan esimerkiksi naisten fyysisiin rajoitteisiin selviytyä tietyistä operatiivisista tehtävistä sekä ryhmädynamiikan kannalta haitalliseksi koettujen seksuaalisten jännitteiden syntymiseen naisten läsnäolon myötä. Nämä puhetaavat uusintavat syvään juurtuneita sukupuolimielikuvia, joissa naiset nähdään fyysisesti vajavaisena sukupuolena tai seksuaaliobjekteina. Aineistostani oli kuitenkin luettavissa myös selkeitä vastadiskursseja, jotka kyseenalaistavat perinteisen sukupuoliajattelun mielekkyyden rauhanturvaamisen kontekstissa. Feminiinisinä pidetyt ominaisuudet voidaan arvottaa uudelleen positiivisesti, koska nykypäivän kompleksiset sotilasoperaatiot vaativat rauhanturvaajilta ensisijaisesti täysin muita taitoja kuin fyysistä kuormituskykyä.

Vaikka naisten vapaaehtoinen asepalvelus on Suomessa ollut mahdollinen jo yli viidentoista vuoden ajan, ja haastateltavani nimeävät myös selkeästi naisten osallistumisesta koituvia operatiivisia etuja, naisten määrän lisääminen ja tehtäväkuvien liukuminen pois perinteisiltä feminiinisiltä alueilta kohtaa edelleen selkeää muutosvastarintaa. Rärkeimmillään muutosvastarinta ilmenee naisrauhanturvaajien ammattitaidon vähättelynä, syrjivinä käytäntöinä työtehtävien suhteen tai rauhanturvaajaslangin naisvastaisina puhetapoina. 1325-tavoitteiden toteuttamisen kannalta suurin haaste onkin sotilaskulttuurin yleiseen asenneilmapiiriin vaikuttaminen tilastollisen sukupuolivouman korjaamisen ohella. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan tuomita kaikkia sotilastoimijoita naisvastaisiksi seksisteiksi, koska aineistossani ilmenee myös selkeitä esimerkkejä joidenkin miesten pyrkimyksistä vastustaa sotilaskulttuurin hypermaskuliinisuutta ja naisten kohtamaa asenteellista vastarintaa. Sotilasorganisaatiossa ei

voida kuitenkin tuudittautua siihen, että naisia syrjivät asenteet poistuisivat automaattisesti rauhanturvaajasukupuolen uudistuessa ilman tietoisia toimenpiteitä.

Naisten määrän lisääminen sotilasoperaatioissa on perusteltua jo senkin vuoksi, että naisrauhanturvaajat ovat sotilasyhteisössä selkeässä vähemmistöasemassa ja he ovat tästä syystä jatkuvan erityishuomion ja -tarkkailun alaisina. Vähemmistöasemasta seuraa tarpeettomia suorituspaineita ja psyykkistä energiaa kuluttavia yhteisöön sopeutumistarpeita, jotka ilmenevät esimerkiksi pyrkimyksenä häivyttää tai neutralisoida feminiininen sukupuoli. Mikäli naisia olisi sotilasyoukoissa edes jonkin verran muutamaa marginaalista prosenttia enemmän, vähemmistöaseman tuomat paineet lieventyisivät ja naiset voitaisiin paremmin nähdä normaalina osana työyhteisöä eikä erityiskohtelua vaativina poikkeustapauksina.

Naisten määrän lisäksi tärkeää on myös se, millaisissa tehtävissä naisrauhanturvaajat ovat. Kun tarkastelun fokus siirretään sotilasorganisaatiosta operaatioalueen paikallisyhteiskunnan naisten tarpeisiin, naisrauhanturvaajia tulisi olla etenkin tehtävissä, joihin sisältyy kontakteja ja yhteistyötä paikallisväestön kanssa. Haastattelemani rauhanturvaajat myös tiedostivat hyvin naisrauhanturvaajien tuomat operatiiviset edut paikallisväestön kanssa toimittaessa. Vahvasti sukupuolittain eriytyneissä yhteiskunnissa ainoastaan naisrauhanturvaajilla on mahdollisuus saada kontakti paikallisiin naisiin esimerkiksi toimialueella partioidessa. Toinen haastatteluissa esiin nostettu konkreettinen esimerkki olivat ase-etsinnät. Esimerkiksi joukkotapahtumien yhteydessä naisrauhanturvaajat voivat tehdä ruumiintarkastuksia paikalliselle naisväestölle, jolloin aseiden kuljettamisen estäminen on tehokkaampaa. Jälkimmäisessä esimerkissä otetaan huomioon myös konfliktialueiden naisten monet roolit: naiset eivät ole ainoastaan väkivaltaisuuksien uhreja, vaan voivat osallistua aktiivisesti konfliktien kulkuun.

Laajempi ymmärrys sukupuolinäkökulmasta tarpeen

Sotilaskontekstissa jo sanalla sukupuoli on vahva konnotaatio juuri naisiin, vaikka myös mies edustaa sukupuolta. Samaten sukupuolinäkökulma ymmärretään suomalaisessa rauhanturvatoiminnassa tällä hetkellä liian kapea-alaisesti: esimerkiksi rauhanturvaajien koulutus ja ohjeistus keskittyy lähinnä sotilasoperaatioiden ei-toivottujen sukupuolittuneiden vaikutuksien estämiseen, joista haastatteluissa mainittiin mm. rauhanturvaajat prostituution potentiaalisena asiakaskuntana ja seksuaalisten suhteiden syntyminen joko rauhanturvaajien kesken tai paikallisten kanssa. Moni haastateltavani yhdistikin sukupuolinäkökulman ensisijaisesti kieltoihin ”paikallisten naisten käyttämisestä” tai pelotteluihin sukupuoliteitse leviävistä taudeista operaatioiden kohdistuessa HIV-epidemia-alueille. Ylipäätään seksuaalisuus sukupuoli-identiteetin osana vaikuttaa aiheuttavan runsaasti huolta sotilasyhteisössä, koska seksuaalista kanssakäymistä pyritään estämään erilaisin kielloin, varotteluihin ja järjestelyin, esimerkiksi rajoittamalla rauhanturvaajien liikkumista operaatioalueella.

Tuoreissa tutkimuksissa prostituution ja naiskaupan lisääntymiseen rauhanturvaoperaatioiden yhteydessä on kiinnitetty runsaasti huomiota, ja myös Suomen kansallinen 1325-toimintaohjelma ottaa kantaa prostituution ehdottomaan kieltämiseen sotilastoimijoilta. Sotilastoimijoiden

prostituution ja siihen kytkeytyvän harmaan talouden tukemisen sekä seksuaalisen häirinnän ja hyväksikäytön estäminen ovat tärkeitä linjauksia, mutta ainoastaan näihin aspekteihin keskittyminen kaventaa sukupuolinäkökulman liian suppeaksi. Haastattelemillani rauhanturvaajilla ei ollut lainkaan tietoa päätöslauselman 1325 sisällöstä ja tarkoitusperistä, joten 1325 vaikuttaa edustavan sotilasoperaatioiden suorittavalla tasolla täysin mystistä numeroyhdistelmää. Esimerkiksi haastattelemani naisrauhanturvaajat saattoivat olla jopa yllättyneitä kertoessani kansainvälisistä tavoitteista lisätä naisten määrää operaatioissa.

Myöskään tasa-arvon ja syrjinnän käsitteet eivät ole selkeästi määriteltyjä sotilasorganisaatiossa: tasa-arvon oletetaan toteutuvan suomalaisten keskuudessa itsestään selvästi ja tasa-arvoon viitataan sekä naisten ja miesten ehdottoman samanlaisena kohteluna että sotilasyhteisön naisvähemmistön ”herrasmiesmäisenä” huomioimisena. Tasa-arvon edistämistä operaatioalueiden paikallisyhteiskunnassa ei puolestaan nähdä sotilastoimijoiden tehtävänä tai edes mahdollisena kulttuuristen syvärakenteiden vuoksi. Rauhanturvaajiin istutetusta kulttuurisensitiivisyydestä vaikuttaakin tulevan pahimmillaan 1325-tavoitteiden edistämisen este. Kulttuurisensitiivisyyden nimissä jotkut haastattelemani miesrauhanturvaajat kokivat tarpeellisena matalan profiilin pitämisen kontakteissa paikalliseen naisväestöön miesten reaktioiden pelossa. Arrogantti suhtautuminen paikallisväestön tapoihin ei tietenkään ole toivottavaa, mutta mikäli sotilastoimijat asioivat pelkästään miesten kanssa, naisten tarpeet ja mahdollinen vaikutusvalta tulevat marginalisoiduiksi. Jotkut haastateltavistani myös kritisoivat operaatiokohtaisessa koulutuksessa annettua kuvaa toimialueesta epärealistiseksi. Epärealistisuus saattaa koskea myös paikallisten sukupuoliroolien moninaisuutta ja todellista tilaa. Lisäksi paikallisen kielen opiskelu ja kulttuuriin tutustuminen on ylipäätään pitkälti kunkin rauhanturvaajan oman kiinnostuksen ja aktiivisuuden varassa.

Paikalliseen sukupuolijärjestelmään tai esimerkiksi naisiin kohdistuvaan väkivaltaan puuttumista pidetään hyvin ongelmallisena sotilasoperaatioiden puolueettomuuden kannalta, ja vastuu naisten aseman parantamisesta siirretäänkin joko sotilashierarkian ylemmille, ”päättävälle” tasoille tai kokonaan pois sotilastoimijoiden vastuualueelta määrittelemättömille siviilitoimijoille. En väitä, että naisten aseman parantaminen olisi yksinkertainen tehtävä ja paikallisväestön luottamuksen ja hyväksynnän saaminen sotilasoperaatioille saattaa olla lähtökohtaisesti haastavaa. Sotilastoimijat ovat kuitenkin operaatioalueilla usein arvostettuja toimijoita, joilla on vaikutusvaltaa eikä sotilastoiminta ole ainoastaan passiivista läsnäoloa. Useilla konfliktialueilla sotilastoimintaan sijoitetut resurssit ylittävät moninkertaisesti muiden jälleenrakennukseen osallistuvien toimijoiden kapasiteetin. Lisäksi on jopa naiivia kuvitella, että sata- tai tuhatpäisen sotilasorganisaation läsnäolo ei vaikuttaisi paikalliseen sukupuolijärjestelmään millään tavalla. Sotilasoperaatioilla on aina niin taloudellisia kuin kulttuurisiakin vaikutuksia operaatioalueiden yhteiskuntiin, ja sotilastoimijoiden tulisi olla tietoisia näistä vaikutuksista.

1325-tavoitteiden edistämisen kannalta sotilasorganisaatiossa tulisi keskittyä nykyistä enemmän siihen, mitä toimialueella voidaan tehdä paikallisten hyväksi kieltojen ja ylenmääräisen varovaisuuden korostamisen sijaan. Haastatteluissa rauhanturvaajat osasivat nimetä pieniä, mutta

merkityksellisiä konkreettisia toimenpiteitä esimerkiksi paikallisten naisten turvallisuustarpeiden huomioimiseksi. Paikallisten naisten haastattelemisen partioidessa tai rauhanturvaajaleirin paikallistyöntekijöiden liikkumisen turvaaminen pelkoa herättävien sissivärvääjien kiertäessä kaupungissa saattavat olla hyvinkin merkityksellisiä toimia. Tietoa keräämällä, osoittamalla kiinnostusta paikallisten asioihin tai konkreettista suojaa tarjoamalla sotilastoimijat voivat vaikuttaa aktiivisesti paikallisyhteiskuntaan. Lisäksi Suomen 1325-toimintaohjelmassa korostetaan, että rauhanturvaajat toimivat operaatioalueilla roolimalleina. Naisten edustus sotilasorganisaation kaikilla tasoilla ja paikallisten naisten huomioiminen rauhanturvaamisen käytännöissä viestittää myös paikallisyhteiskuntaan naisten vakavasti ottamisesta.